

„DISKURZUS” VAGY „SÜKET DUMA”?

Gondolatok, megjegyzések Szabó Márton: Közpolitikai diskurzuselemzés című dolgozatához

Gajdusчек György

(tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet)

Az alábbiakban Szabó Mártonnak a Politikatudományi Társaság 2012. évi vándorgyűlésén elhangzott, majd a Politikatudományi Szemle 2012/3-as számában nyomtatásban is megjelent dolgozatához fűzök néhány, alapvetően kritikai megjegyzést. Kritikai megjegyzéseket, hiszen e műfaj célja, hogy a vitapontokat mutassa fel, az eltérő álláspontokat ütköztesse. Az a tény azonban, hogy kritizálok, vitatom a dolgozat egyes állításait, megközelítésmódját nem értelmezhető úgy, hogy a dolgozat „hibás”. Épp ellenkezőleg! Egy kiváló, érdekes és eredeti megközelítésmódot tükröző, gondolatébresztő, ugyanakkor jól megírt tanulmányról van szó. Ez a tanulmány is bizonyítja: nem véletlen, hogy Szabó a 2012. év Kolnai-díjasa.

A TUDOMÁNYOSSÁG ÉRTÉKÉRŐL

Mielőtt a dolgozattal kapcsolatos észrevételeimet megtenném, érdemes rögzíteni azt az alapállást, amelyről kritikámat megfogalmazom. Ez egy pozitívista, ilyenként kétségkívül idejétmúlt álláspont, aminek lényege, kissé leegyszerűsítve, az a hit, hogy van „odakint” egy megismerhető és leírható objektív valóság. E valóság megragadása mindenekelőtt a tudomány feladata, mert az:

1. Értékmentes, amennyiben a valóság és nem a kutató bemutatása a célja.
2. Passzív: a cél, hogy megértsük és nem, hogy megváltoztassuk a világot (vs. Marx).
3. Sztenderd eljárásmodok, módszertani szabályok vannak, amelyeket követni kell, annak érdekében, hogy az öncsalás (azt látjuk, halljuk, amit akarunk) és a csalást kiküszöböljük.
4. A cél, hogy valami általánosat, sajátmagán túlmutatót tudjunk mondani a „valóságról”

Mindezzel a Szabó által bemutatott és érzékelhetően el is fogadott álláspont szöges ellentétben van.

Ad 1 és 2.) A kutató belefolyik a közösség életébe, irányítja azt. De így maga a kutató alakítja a leírt folyamatot.

Ad 1 és 3., 4.) „Érzékenységre van szükség” (25. o.), nincsenek bevett módszerek, főleg az etnográfiai irányzatnál (23–27. o.), de a Kaplan féle példában is (18–19.). Hangsúlyozódik, hogy nincsenek sztenderd eljárások. Minden eset egyedi és ismételhetetlen. Ez egyfelől ellentmond a klasszikus tudomány szabályainak. Azok a hibák, amik kiküszöbölésére a modern tudomány a maga módszertanával jórészt létrejött, újból megjelenhetnek. A megfogalmazott állítások nem kontrollálhatók, stb.

Ad 4.) Kérdéses, elsősorban ismét az etnográfiai módszernél, hogy mi a tudományos hozzávéka annak, hogy mi történik egy konkrét szociális intézményben. (Kaplan példája)

Tisztában vagyok az általam képviselt pozitivista tudományfelfogást jogosan érő kritikákkal, már a természettudományokban is (lásd: Heisenberg, Gödel), de különösen a társadalomtudományokban, hiszen már Durkheim társadalmi tényekkel kapcsolatos felfogása, vagy Webernek a megértő szociológia kapcsán leírt gondolatai, később Berger–Luckmann (1967) fenomenológiai megközelítésmódja jelzi a hiedelmek, az értelemadás fontosságát a társadalomban. Az a felfogás azonban, amely szerint csak egymás mellett futó, önmagában egyenértékű értelmezések vannak, kihúzza a talajt a tudományos gondolkodás alól, és – amennyire ezt én meg tudom ítélni – lehetetlenné teszi a racionális érvelést.

Mindez kihat magának a közpolitikának, illetve közpolitikaelemzésnek az eltérő értelmezésére is. Szabó megközelítésében a közpolitikában sincsenek objektíve jó vagy rossz megoldások. Csak – egymástól általában gyökeresen eltérő – értelmezési keretek vannak, ahol a jó közpolitikai megoldás az, amely a „futó” értelmezéseknek összességének leginkább megfelel. Lehet természetesen az épület szépségéről, funkcionalitásáról, sőt statikai kérdésekről is diskurzust folytatni. Lehet ebben a vitában az építészekét egy véleménynek tekintetni. De én azt hiszem (nem tudom Szabóval ellentétben-e), hogy az épületek statikai törvényszerűségeknek engedelmessékednek. Ezek figyelembe vételének hiányában ráomlanak, a bennük esetleg éppen ezzel ellentétes narratívát kifejtőkre.

Úgy látom tehát, hogy a közpolitikai problémák olyan társadalmi feszültségek, amelyekre különféle válaszokat lehet ugyan adni, de e válaszok mindegyikének sajátos következményei lesznek. Ezek a következmények jórészt előre láthatók, és megfelelő, alapvetően társadalomtudományi (ideértve a közgazdaságtant is) módszerekkel előrejelezhetőek. Ez persze nem mindig van így. Számos esetet ismerünk (főleg az USA-ból: pl. alkoholtilalom, New York-i albérleti díjak maximálása), amelyek aztán előre nem látott következményekkel jártak. Ezekből azonban tanulni lehet, és hasonló esetben a korábban váratlan következmények kiszámíthatóvá válnak. Gyakori az is, hogy egy-egy konkrét kormányzati cselekvés várható következményeivel kapcsolatban eltérő tudományos várakozások fogalmazódnak meg. Ez részben abból következik, hogy

eltérő tudományos paradigmák futnak a társadalomtudományokban egymás mellett (pl. általában: a haszonmaximalizáló, avagy a normakövető egyén tételezése, specifikusabban: a neoklasszikus és neoinstitutionalista közgazdaságtan), részben pedig abból, hogy a konkrét tények közül, melyeket és milyen módon illesztünk be egy adott elméletbe. Ráadásul ezek a viták a legtöbbször nem dönthetők el egyértelműen. Az a tény, hogy az egyik elmélet, jobban elő-rejelzi a valóságot, mint a másik, csak hosszabb távon bír jelentőséggel.

Összegezve, a tudományos megközelítés valóban gyakorta vezet ellentmondásos következtetésekhez, de ez korántsem jelenti azt, hogy minden narratíva eleve azonos értékű. Lehet vitázni a minimálbérek, vagy az áfa emelésének hatásairól, és folyik is ilyen szakmai vita, de nem lehet azt mondani, hogy az áfa emelése a szegényeknek kedvez, vagy a minimálbér emelése növeli a foglalkoztatást, mert az nyilvánvalóan nem igaz. (Igaz, ettől még lesznek akik ezt állítják, mert érdekük ezt diktálja.) A tudományos értelmezést általában magasabb rendűnek tartom a köznapinál, főleg a tájékozatlan állampolgári értelmezésnél. Így, talán tévesen, Szabónak a közpolitikával kapcsolatos gondolatait adekvátabbnak, így fontosabbnak tartom, mint szomszédomét, Erzsi néniét.

KÖZPOLITIKAI PARADIGMÁK

A közpolitikai megközelítésben korántsem újdonság a tudományos-rationális megközelítésmód kritikája, illetve más megközelítésmódok keresése. E folyamatnak egyfajta végső megnyilvánulása a Szabó által bemutatott közpolitikai diskurzuselemzés és annak különféle módszerei. A klasszikus közpolitikai paradigma és az ahhoz kapcsolódó közpolitikaelemzési módszerekkel kapcsolatos elbizonytalanodásnak számos oka van, amelyek közül csak egy, inkább külső elem a posztmodern tudományfelfogás elterjedése.

Egy másik forrása az elbizonytalanodásnak magából a közpolitikaelemzés történetéből fakad. Különösen azok a gondolatok érdekesek, amelyek a racionális megközelítéssel ellentétes megoldások sajátos racionalitására hívják fel a figyelmet. Simon (1982) széles körben ismert gondolata, hogy gyakran észszerűbb kielégítő (satisficing) döntés hozni racionális helyett. A legjobb megoldás megtalálása ugyanis olyan óriási ráfordítással jár, ami a legtöbb esetben gyakorlatilag megoldhatatlan. De, még ha nem lenne is az, a már kielégítőhöz viszonyítva a legjobb megoldást megtalálva nem realizálhatunk akkora nyereséget, mint amekkora költséget megtalálása jelent. A nem racionális döntés így racionálisabb lehet, ha a döntéshozatal költségeit is figyelembe vesszük. Lindblom (1959) kifejezetten a közpolitikai folyamatot vizsgálva jutott el a kis lépések, avagy az átevickélés tudományaként emlegetett döntési technikához. Ennek lényege, hogy nem vesszük figyelembe az összes szóba jöhető alternatívát. A jelenlegi helyzetből indulunk ki, és keressük az annak kis módosítá-

sával elérhető esetleges nyereségeket. Amikor a módosítás hatásaival kapcsolatban összegyűltek a tapasztalatok, akkor lehet egy újabb, kis lépéssel tovább mozdulni. Lindblom a modell előnyei kapcsán utal arra a sokszereplős, konfliktusos politikai környezetre, amelyben a közpolitikai döntések születnek, s amelyekre a Szabó által bemutatott módszerek is megoldást kínálhatnak. E felfogások érdekessége, hogy a racionálistól való eltérést nem egyszerűen deskriptív, hanem preskriptív értelemben is bemutatják: az eltérés kifejezetten hasznos lehet. E tekintetben is alátámasztani látszanak Szabó álláspontját.

Más megközelítésmódok, mint pl. Cohen és munkatársai (1972) már egy pesszimista, pusztán deskriptív modellt fogalmaznak meg, amely szerint a döntések jórészt véletlenszerűen alakulnak. Ennek egyfajta leképeződéseként is felfogható a közpolitikai irodalomban a policy window gondolata (Kingdon, 1995), ahol egy váratlan esemény nyitja meg a közpolitikai változtatás lehetőségét, ami aztán nem sokkal később bezáródik. A rövid időszak alatti, alapvetően kaotikus helyzet határozza meg az új közpolitika tartalmát. A közösségi választások elmélete, amelyet egy, a haszonmaximalizáló egyén tételezéséből kiinduló politikaelméletként értelmezhetünk, elveti a közösségi célok, a közérdek jelenlétét, és az azon alapuló közpolitikaformálás lehetőségét is. A közpolitikák a kizárólag saját hasznaikat maximalizálni kívánó szereplők (politikuskok, közhivatalnokok, érdekképviselők, stb.) közötti játszmában alakulnak (magyarul: Johnson, 1999; Lane, 1987).

A közpolitikaelemzés gyakorlatában is jól érzékelhető a kiábrándulás a racionális elemzésből, mivel azok eredményeit a döntéshozók gyakran nem veszik figyelembe. Ennek egyik, és az elemzők túlnyomó többségére jellemző olvasata nyilván az volt, hogy a politikai folyamatban a racionális, szakmai szempontok helyett a közvéleményre gyakorolt hatás, a hozamok és veszteségek, az adott közpolitika tényleges összefüggéseitől jórészt elszakadó szempontjai válnak dominánssá. A hosszabb távú tényszerű összefüggések helyett a rövidtávú következmények dominálnak. Mindamellett több szerző arra a következtetésre jutott, hogy az elemzés módszerén kell változtatni, a jelentősebb hatás elérése érdekében. Az elemzőnek el kell mozdulnia a kívülálló bölcs szerepköréből, a résztvevők közötti megegyezést segítő, facilitáló szerepkörbe. Mindez megjelenik a „hard” helyett a „soft” technikák növekvő népszerűségében. Az irányzat meghatározó, elméletileg is megalapozó munkái már a nyolcvanas évek végén megjelentek (lásd pl. Stone 1988 vagy Guba–Lincoln, 1989). Hajnal joggal írja le a közpolitikaelemzés történetét olyan folyamatként, amelyben a kezdeti rendkívül merev, a valóság matematikai modellekbe szorítására törekvő elemzési módszerek helyett előbb a merev modelleket, majd a kvantifikációra való törekvést is feladják, végül azt is, hogy „intelligens tanácsadásra” vállalkozzanak (Gajduschek–Hajnal, 2010: 30–34.) A közpolitikaelemzés belső önmozgása, a tényleges elemzés-tanácsadás szerepének megkérdőjeleződése, így mintegy belső keresletet teremtett, ami találkozhatott a diskurzus-

elemzés és a kapcsolódó társadalomtudományi irányzatok, illetve módszerek jelentette kínálattal. Ebben a kontextusban a Szabó által bemutatott technikák nagyon is adekvátak lehetnek.

MIKOR ALKALMAZHATÓ, ALKALMAZANDÓ

Szabó maga is utal arra, hogy a diskurzuselemzés nem mindig alkalmazható. Valójában az én olvasatomban egészen kivételesen működik ez a módszer. Sőt, szerintem éppen ott alkalmazható leginkább, amelyet a szerző tagad, nevezetesen a célok meghatározásában.

A közpolitikai folyamat első állomása, és alapkérdése, „mi a probléma”, valóban bonyolult kérdés. A számos szereplőnek ezzel kapcsolatban általában eltérő meghatározásai vannak, amiket valóban fel kell tárni, és jó (bár korántsem az egyetlen és biztosan jó) megoldás lehet a közös értelmezések (mögöttük értékek, érdekek) keresése.¹ Az is nyilvánvaló, hogy a probléma definíciója igazán jól megragadható a diskurzuselemzés keretében.

Ugyanez azonban igenis értelmezhető a célok meghatározásaként is. A probléma egy negatív jelenség, amelynek átfordítása kiadja a célt: amit problémának tartasz, azt akarod megváltoztatni, ez a célod. Ez azonban jól ismert a klasszikus közpolitikaelemzésben is. Ahol a diskurzuselemzés eltérő problémánarratívákat lát, ott a közpolitikai szemlélet a célok rejtett, pontatlan és egymással is ütköző rendszerét látja. A klasszikus közpolitikai megközelítésnek egyik alapproblémája is ez: (a) sok, (b) egymásnak gyakran ellentmondó cél van minden közpolitika esetében, (c) amelyeket különféle érdekcsoportok, szerveződések képviselnek. E (d) célok – szándékoltan vagy sem – gyakran homályosan megfogalmazottak. (Gajdusчек–Hajnal, 2010: 227–230.) A probléma tehát jól ismert, több technika is létezik annak kezelésére. Ilyen pl. a stakeholder analysis (i. m. 276–290.), vagy a többváltozós hasznossági modellek (i. m. 227–244.) számítógépes alkalmazása az érdekeltek körében, stb. A feladat mindkét esetben a rejtett, legtöbbször a résztvevők számára maguk előtt is rejtett, preferenciák feltárása és valamifajta közös metszet megtalálása. A dolgozatban szereplő szinte valamennyi példa kifejezetten erre vonatkozott.²

Mindezek a gondolatok végső soron ahhoz a kérdéshez vezetnek el, hogy tulajdonképpen mi is az a probléma, amit meg kívánunk oldani? A közpolitikában ugyanis legalább két probléma van egyszerre jelen. Egy politikai, amennyiben konfliktusos közpolitikákat demokratikus rendszerekben úgy kell kezelni, hogy az az érintettek lehető legnagyobb megelégedettsége, illetve legkisebb ellenállása (és rossz érzése) mellett történjen meg. Ebben a diskurzuselmélet hatékony lehet. A közpolitikáknak van egy másik metszete is: a reális probléma, amit meg kell oldani. Nem látom bizonyítva, hogy a diskurzusban résztvevők narratíváinak közös metszetét jelentő megoldás a problémának is

jó megoldása lenne. Ami azt illeti, ebben a dolgozatban ez a kérdés fel sem vetődik. (Ezzel kapcsolatban a csoportos döntések vizsgálata szolgálhat érdekes, ám rendkívül ellentmondásos konklúziókkal.) Vajon meg kell-e építeni a közösségi házat, amely az érdekelteknek leginkább megfelel, de nem felel meg a statika szabályainak?

Az a tény, hogy a szerző e problémára nem reflektál, következhet abból, hogy szemlélete szerint csak narratívák vannak, amelyeknek objektív, a narratíváktól független léte nincs is. Egy másik lehetséges magyarázat, hogy a szerző csúszkál a „közpolitika”, mint elméleti deskriptív téma, és a „közpolitikaelemzés” mint gyakorlati-normatív tevékenység között, amikor a „közpolitikai diskurzuselemzésről” beszél. Példái alapvetően ez utóbbi körből származnak, az általa bemutatott kutatásoknak viszont inkább tudományos, elméleti, semmint gyakorlati relevanciája van.

POLITIKAI FOLYAMAT

A dolgozatban megjelenő szemlélettel szembeni legjelentősebb kifogásom mégis az, hogy a szerző megfedkezni látszik arról, hogy a közpolitikai diskurzus politikai környezetben játszódik. Erről a tényről a diskurzusok, a narratívák, az értelmezések és a nyelv kapcsán nemigen esik szó. Márpedig a politika rendszerszerű, rendszerlogikát követő környezetében ritka a tiszta kommunikáció, a diskurzus. Ez a stratégiai kommunikáció világa, hogy Habermas kifejezését említsem (Habermas, 1971 és 1984). Elgondolkodtató, hogy ebben a jelentős háttérrel felvonultató munkában, a témában meghatározó alkotóra, a hazai társadalomtudományban különösen jól ismert szerzőre egyáltalán nincs utalás. Habermas arról beszél, hogy a rendszerszerű szerveződés felzabálja az életvilágot, aminek legeklatánsabb jele, hogy a kommunikáció, eredeti funkciójával ellentétesen, stratégiai eszközzé, mások manipulálásának eszközévé válik.

Szabó utal arra (15. o.), hogy sokan a narratívákat olyan mesékként, kitalációkként értelmezik, amelyek a felelősség- és feladathárítást, stb. szolgálják. Nyilván vannak ilyenek is – mondja –, de nem helyes általánosítani. Igaz, nem mond semmit arról, a pozitivistá társadalomtudósban azonnal felmerülő kérdéstről, hogy vajon mekkora az ilyen narratívák aránya a közpolitikai diskurzusban. Ehelyett arra utal, hogy a „narratívák meglehetősen fontosak a szereplők számára”, ami nyilvánvalóan egy másik dimenzió (fontosság), az igazsághoz képest.

A szövegben számos helyen, eltérő kontextusban, implicit vagy explicit formában megjelenik az érdek vs. érték ellentétpár. Ebben a szerző az érték fontosságát hangsúlyozza, ami érthető módon következik a kulturális alapállás-

ból.³ Nézetem szerint viszont a politika igenis az érdekek világa, az érdekérvényesítés és az érdekütközéseké. Tapasztalatom szerint a legtöbb esetben, amikor állítólag értékekről van szó a „diskurzusban”, valójában akkor is érdekekről van szó. Közismert, PR-kurzusokon is oktatott technika, hogy saját érdekeinket közérdekként, ilyenként széles körben vonzó értékként célszerű feltüntetni. Az orvosok, gyógyszerészek a legritkább esetben csak saját jövedelmük miatt küzdenek, ők a betegek egészségéért, a gyógyítás jó színvonaláért aggódnak stb.; amiként a tanárok a gyermekek épülését tartják csak szem előtt, a bankok a vállalkozások hitelezésével a társadalom fejlődéséért küzdenek, mindannyian hallatlanul önzetlenül, értékorientáltan.

Talán alapvetően pesszimista hozzáállásomból következik, de a nyilvános politikai diskurzusban én szinte mindig csak „meséket” látok. Mert itt mesélni kell! Aki nem képes ehhez alkalmazkodni az kiszelektálódik, nem tud valódi eredményt elérni a rendszerszerűen működő politikai szférában. Ezeket a narratívákat talán érdemesebb lenne inkább egyfajta ideológiakritikai megközelítésben, mint diskurzuselemzésben olvasni.

A legnagyobb probléma mégis az, hogy a közpolitikai döntéshozatalban, ha úgy tetszik a diskurzusban résztvevők köre szinte soha nem teljes, és az, hogy abban ki vehet részt nem spontán módon alakul. A diskurzusban való részvétel lehetősége már maga is egy hatalmi játszma eredménye, amelyben adott esetben erős szelekciós mechanizmusok érvényesülnek. A társadalmi rétegződésben alacsonyan elhelyezkedő csoportok kevéssé tudják érdekeiket megjeleníteni. Egyszerűen el sem jutnak ahhoz az asztalhoz, ahol a tárgyalás folyik. Ezzel szemben mások tényleges társadalmi súlyuknál jóval nagyobb mértékben tudják megjeleníteni „értékrendjüket”. Nem véletlen, hogy pl. a stakeholder-elemzésben az első annak meghatározása, hogy az adott csoport (a) milyen mértékben érintett az adott közpolitika által, és ettől teljesen függetlenül, hogy (b) milyen mértékben tud arra hatni. (Gajdusчек–Hajnal, 2010: 283–285.) Gondoljunk csak a rendszerváltás utáni két évtizedben a bankok működésével kapcsolatos közpolitikai folyamatra. Vajon kinek a „narratívája” dominálta ezt a folyamatot? Aligha a társadalom túlnyomó többségét képviselő csoportoké. A diskurzuselemzés által képviselt megközelítés nem vesz tudomást ezekről, az értelmezésben a politika lényegét jelentő tényekről. Ha úgy tesz egy olyan sajátos narratíva, amely a társadalmi egyenlőtlenségeket és azok politikai megjelenítődését elfedi.

Ráadásul a diskurzuselemzés a narratívák teljes félreértelmezéséhez vezet. Ha ugyanis a narratíva stratégiai funkciót tölt be, magyarán és egyszerűen: szemérmetlen hazugság, én viszont elemzőként komolyan veszem, akkor kutatóként tévedek, közpolitikaelemzőként pedig kártékony vagyok. Ráadásul, ha a hazugságokat komolyan veszik, és biztosan nem mutatnak rá azok hazug voltára, akkor lehetőleg minél nagyobbat kell hazudni, mert ezzel lehet jobb

helyzetbe kerülni a diskurzusban. De még ha eltekintünk is a rosszhiszemű stratégiai kommunikáció rendszerszerű jelenlététől, ha eltekintünk a diskurzusban való részvétel szelektív jellegétől, ha tehát pusztán a narratívák versenyeként értelmezzük a diskurzust, vagy akár az egymás meggyőzésének lehetőségét is elfogadjuk, még akkor sem tekinthetünk el a különféle társadalmi csoportok eltérő, ezúttal narratív képességeitől. A társadalom alsóbb rétegei nem csak azért nem tudják jól artikulálni érdekeiket, mert politikailag szervezetlenebbek, hanem mert az „artikuláció” maga is problémát jelent. Ezek a csoportok, alacsonyabb képzettségük folytán is, gyengék, nem csak a narratívák terjesztésében, hanem már azok megfogalmazásában is. Egyszerűen hiányoznak azok a képességek, amelyekkel megfelelő, érthető, konzisztens és meggyőző narratívákat tudnának előállítani. Elég itt talán Bersteinnek (1971) a nyelvi kódokkal kapcsolatos tanulmányaira utalni, amely, némileg leegyszerűsítve, kimutatja, hogy az alsóbb társadalmi csoportok már megérteni sem igazán tudják a középosztály nyelvi kódját, ami viszont belépő a közpolitikai diskurzus világába.

AZ ELMÉLET ALKALMAZÁSA A LOKALITÁSBAN

Az elméleti fejtegetések után persze felvetődik az olvasóban a praktikus kérdés: Miként működhet, értelmezhető az elmélet ma Magyarországon? A kérdésre két, egymásnak ellentmondó választ lehet adni. Némi cinizmussal mondhatjuk azt, hogy a diskurzuselmélet nagyon jól alkalmazható ebben a közegben, hiszen nincsenek tényleges közpolitikák és főleg közpolitikaelemzések. Helyettük narratívák vannak. (Ez jórészt a rendszerváltás utáni korszakra általában igaz.) Mindenre és mindennek az ellenkezőjére is van narratíva. A tévé tele van politológus szakértőkkel, akik a kommunikációt, a diskurzust elemzik. Közülük csak néhányan, mintegy lábjegyzetben utalnak a közpolitikai probléma tényleges összefüggéseire is (pl. a nyugdíjak kapcsán a nyugdíjkasza működésére).

A kormányzati szervezetben sem nagyon találkozunk a klasszikus értelemben vett közpolitikaelemzéssel. Ilyen szakértőket lényegében egyáltalán nem találunk a minisztériumokban, és ilyen háttérintézmények sem nagyon működtek, illetve tevékenységük nehezen lenne ilyenként értelmezhető. Hiányzik az ilyen jellegű szakértelem. Így pl. kétlem, hogy találnánk tíz embert a közszférában, aki készségszinten tudna költség-haszon elemzéseket csinálni, ami a klasszikus közpolitikaelemzés legtipikusabb módszere. Láthatóan erre nincs is jelentős igény a kormányzat politikai és közigazgatási vezetői részéről sem. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a közpolitikai diskurzuselemzésnek Magyarországon nincs alternatívája. (Ti. nincs klasszikus közpolitikaelemzés.)

Egy ezzel ellentétes válasz arra utalhat, hogy a politikai diskurzust itt a pártpolitika dominálja. Csak pártok által kínált narratívák vannak, általában akkor is, ha civilként, sőt gyakran akkor is, ha „szakértőként” adják elő a médiában. A Szabó példában megjelenő narratívák, a különféle stakeholdereké egy intézmény kapcsán, a kis helyi társadalom világtérképezése a kibucban, az etnográfiai elemzésben megjelenő narratívák teljességgel eltérőek ettől.

Hogy mely narratívák hallhatóak, azt alapvetően a média határozza meg, hiszen nincsenek nagy, stabil és közbizalmat élvező érdekképviseleti civil szervezetek. A média szelekciós mechanizmusa egyébként is problematikus (egyre inkább a szenzáció és nem a közpolitikai tartalom válik fontossá), de különösen az, ha a média túlnyomó részét a kormánypárt dominálja.

Végül, milyen következtetéseket lehet levonni az olyan narratívából, amelyben a politikus egyetlen rövid beszédben azt mondja, hogy elutasítja a tandíjat és – néhány mondattal később – az egyetemek önfinanszírozásának híve. (Ehhez persze nem kell politikusnak lenni, hiszen a tipikus magyar állampolgári narratívájában, mint a survey adatokból tudhatjuk, jól megfér egymással az a gondolat, hogy a Kádár-rendszer alapvetően jobb volt, mint a mostani és az, hogy a Kádár-rendszer vezetőit meg kell büntetni súlyos vétkeikért.)

A fentieket egyetlen, a szerzőhöz intézett, költői kérdésbe sűrítve: Tudna-e olyan közpolitikai témát mondani, amelynek diskurzuselemzését értelmesen el lehetne végezni?

NÉHÁNY TOVÁBBI MEGJEGYZÉS

Amikor „közpolitikáról” beszélünk, akkor mögötte legalább két, egymástól jól elkülöníthető tartalom jelenik meg. Egyfelől utalhat a közpolitikai folyamatra, a döntéselőkészítés, döntéshozatal és megvalósítás menetére. Másfelől utalhat a tartalomra, vagyis az adott témakörben meghatározott szakpolitikára (pl. munkanélküliséggel kapcsolatos politika). Amikor a közpolitika (tudományos) vizsgálatáról beszélünk, akkor annak szintén legalább két értelmezése van. Egyfelől utalhat a közpolitikai folyamat, a szereplők, eszközök, stb., általában a közpolitikai jelenség, ilyenként a politikatudomány szerves részét képező, tudományos vizsgálatára. Másrészt viszont utalhat a közpolitikaelemzésre, amely az egyes konkrét közpolitikai problémák elemzését végzi el a tudományokban felhalmozott ismeretek felhasználásával. Ez utóbbi alkalmazott tudomány, amelynek célja alapvetően gyakorlati, közönsége pedig a közpolitika stakeholderei és kevéssé a tudományos közvélemény. Úgy látom, hogy a szerző mindvégig csúszkál e két értelmezés között. Könnyen elképzelhető, hogy ezek a határmegvonások, a közpolitikai diskurzuselemzésben értelmüket veszítik. Ez azonban rendkívül jelentős tény, amit, ha így van, a dolgozatban explicit módon jelezni kellene. Ha viszont nincs így, akkor ezt a csúszkálást a dolgozat gyengeségének kell tekinteni.

A dolgozat megértését számomra tovább nehezítette, hogy a szerző számos fogalom párt alkalmaz. Így: „hagyományos–diszkurzív elemzés”, narratív–argumentatív, apodikus–argumentatív, nyelvi–magatartási megnyilvánulások elemzése, általánosra–lokalitásra (ti. kultúrára) helyezett hangsúly, advocacy coalition–discursive coalition. A szerző e fogalmakat minden esetben magyarázza. Emellett olykor implicite jelzi két-két pár között az összefüggést, máskor az a szövegből sejthető. Több esetben azonban, legalábbis számomra, nem világos a logikai összefüggés a dichotómiák között. A szöveg – remélhető – továbbfejlesztése során ezeket a problémákat talán orvosolni lehetne.

A hosszú és kritikus észrevételek után azonban, megerősítve a bevezetőben leírtakat, ismét hangsúlyozom, hogy egy rendkívül színvonalas, informatív és – mint e szöveg is bizonyítja – vitára ingerlő dolgozatról van szó. Sokat tanultam belőle magam is. Köszönöm!

JEGYZETEK

- ¹ Erre akár a Kaplan-féle konkrét példa (18. o.) kapcsán leírt megoldás is jó lehet, bár nem tudjuk meg, mi volt ott a végeredmény. Azt látjuk, hogy a közös narratíva megalkotásából egyben a megoldás is következett, ám ez a tény (ti. hogyan?) magyarázat nélkül marad. Jelzem még: Kaplan egy olyan parciális problémával, nevezetesen egy konkrét intézmény további finanszírozásának kérdésével foglalkozott, amelyet jómagam nem feltétlenül neveznék közpolitikai kérdésnek.
- ² Ez alól az egyetlen kivétel a Dvora Yanov-féle elemzés (26–27. o.). Ez sem tűnt azonban teljesen idegennek az én, klasszikus közpolitikaelméleten orientálódó agyamnak. A kibucoknak ez az elemzése, jól illeszkedik az „implementation studies” vonulatába, amely azt vizsgálja, hogy miként alakul egy-egy közpolitika a gyakorlatban. Főleg: miért nem, vagy miért nem úgy valósul meg, ahogyan azt a döntéshozók eredetileg eltervezték. A szakirodalom számos magyarázó tényezőt nevesít. Ilyenek a szervezeti, intézményi keretek, az ösztönzési mechanizmusok, vagy a felelősségi viszonyok, a maguk tényleges működésében. Kétségtelen, hogy a kulturális összetevőnek egyre növekvő mértékben tulajdonít szerepet a szakirodalom. A Dvora Yanov-féle elemzés vitathatatlanul messze jutott ebben. Jómagam emiatt nagyobb teljesítménynek is tartom, mint pl. Kaplan csoportjának, vagy az etnográfusok tevékenységét. Elismerésem azonban elsősorban a tudományos teljesítménynek szól. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen – nem túl nagy – horderejű közpolitikai problémába beleölt mintegy három és fél év egyfelől túlzottan hosszú, másfelől túlzottan „költséges”, egy valódi közpolitikaelemzési probléma esetében.
- ³ Szabó idézi Schwarz–Thomson (20–23. o.) gondolatmenetét. Eszerint mivel a célok érdekekből, az érdekek pedig célokból következnek, így ezek társadalomtudományi kategóriákként értelmetlenek, ilyenként elvetendők. Jómagam, talán mert nem tudtam teljességgel követni a gondolatmenetet, vagy, mert a társadalomtudomány túlnyomó részében az érdek fogalma fontos, sőt az alapkategória, nem lettem teljesen meggyőzve.

IRODALOM

- Berger, P. L. and Luckman, T. (1967): *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Garden City, Anchor Books.
- Bernstein, Basil (1971): *Theoretical Studies Towards a Sociology of Language*. London, Routledge.
- Cohen, M.–March, J.–Olsen, J. (1972): A Garbage Can Model of Organizational Choice. *Administrative Science Quarterly*, 17 (1).
- Gajduschek György–Hajnal György (2010): *Közpolitika*. Budapest, HVG ORAC.
- Guba, Egon G.–Lincoln, Yvonna S. (1989): *Forth Generation Evaluation*. London, Sage.
- Habermas, Jürgen (1971): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Gondolat.
- Habermas, Jürgen (1984): *The Theory of Communicative Action*. Beacon Press. (Magyarul: *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Gondolat Kiadó, 2011.)
- Johnson, David B. (1999): *A közösségi döntések elmélete*. Budapest, Osiris.
- Lane, Jan-Erik, ed. (1987): *Bureaucracy and Public Choice*. London, Sage Publications.
- Kingdon, John W. (1995): *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Lindblom, Charles (1959): The Science of Muddling Trough. *Public Administration Review*, 1959 (2).
Magyarul: A kis lépések tudománya. In: Stillman, Richard J. (szerk.): *Közigazgatás*. Budapest, Osiris, 1994.
- Simon, Herbert A. (1982): *Korlátozott racionalitás*. Budapest, KJK.
- Stone, Deborah (1988): *Policy Paradox. The Art of Political Decision Making*. Glenview, Scott Foresman.
- Szabó Márton (2012): Közpolitikai diskurzuselemzés. *Politikatudományi Szemle*, 21 (3), 7–34.